

بررسی مقایسه‌ای برخی از خصوصیات زیست‌شناختی ماهی زمین‌کن دم‌نواری (*Platycephalus indicus*) در آب‌های سواحل بندرعباس

داریوش محمدی کیا*، احسان کامرانی، محمدرضا طاهری زاده، نعمت‌الله سقر

گروه زیست‌شناسی دریا، دانشکده علوم، دانشگاه هرمزگان

تاریخچه مقاله: چکیده

دریافت: ۹۲/۰۲/۱۹
اصلاح: ۹۲/۰۵/۱۰
پذیرش: ۹۲/۰۵/۲۰

مطالعه حاضر با هدف بررسی برخی از خصوصیات بیولوژیکی و پویایی جمعیت ماهی زمین‌کن دم‌نواری طی یک دوره یک ساله از خرداد ۱۳۹۰ تا اردیبهشت ۱۳۹۱ در آب‌های ساحلی بندرعباس بررسی شد. در مجموع ۱۰۶ قطعه ماهی مورد بیومتری قرار گرفت. همچنین هر ماه ۳۵ قطعه ماهی به منظور بررسی وضعیت تولیدمثلی و سنجش وزن گناده، وزن کبد و تعیین مراحل جنسی به آزمایشگاه منتقل شدند. تعیین سن ۲۵۰ نمونه بوسیله برش اتولیت صورت گرفت، سن تخمین زده شده برای ماهیان ماده بین یک تا بیش از هفت و برای ماهیان نر بین یک تا بیش از چهار سال تعیین شد. رابطه وزن و طول (طول کل) برای ماهیان نر $W=0.004L^{3.1635}$ و برای ماهیان ماده $W=0.0042L^{3.1293}$ محاسبه شد. که نشان دهنده رشد ناهمگون این ماهی است. نرخ مرگ و میر طبیعی برای ماهیان ماده ۰/۸۸۶ و برای ماهیان نر ۰/۷۳۶ بر سال، و مرگ و میر صیادی برای جنس ماده ۱/۴۳ و جنس نر ۱/۶۲ بر سال محاسبه شد. رشد بر اساس معادله برتالنفی محاسبه شد.

کلمات کلیدی:

خلیج فارس
بندرعباس
زمین‌کن
اتولیت
پویایی جمعیت

$$Lt = 63 (1 - \exp(-0.05(t+0.3))) \text{ و } Lt = 43/40 (1 - \exp(-0.045(t+0.328)))$$

به ترتیب برای ماهی نر و ماده به دست آمد.

مقدمه

خلیج فارس از جمله منابع آبی است که محدوده‌ای از آن متعلق به ایران می‌باشد و دارای منابع و ذخایر شیلاتی و اقتصادی می‌باشد. تنوع زیستی انواع ماهیان، حضور جنگلهای حرا با مساحت ۸۹۰۰ هکتار وجود جزایر متعدد استراتژیک در این گستره آبی، وجود خوریات متعدد و تبخیر بالای آب از مهمترین ویژگیهای این منطقه هستند (Coad, 1992). این حوزه آبی

* نویسنده مسئول، پست الکترونیک: dmkia68@yahoo.com

به طور کلی یک فلات قاره کم عمق است که میانگین عمق آن ۵۰ متر می باشد (Tchernia, 1980) و از تنگه هرمز با یک شیب تند به خلیج عمان متصل می گردد. عمق آن در جهت محور طولی جغرافیایی به تدریج از مصب رودخانه اروند افزایش یافته و در تنگه هرمز به حداکثر خود می رسد (Tchernia, 1980). در خلیج فارس ۳۳۶ گونه ماهی متعلق به ۱۰۷ خانواده گزارش شده است که حدود ۵۰ گونه آن خوراکی و به بازار عرضه می شود. به علت شوری بالا و بنا به دلایل تاریخی و اکولوژیکی مجموعه ماهیان این حوزه نسبت به منطقه هند و آرام منطقه ای فقیر محسوب می گردد (Coad, 1992). ماهی زمین کن دم نواری با نام علمی *Platycephalus indicus* از خانواده Platycephalidae در آبهای خیلی کم عمق، مصب ها، دهانه رودخانه ها تا عمق ۱۰۰ متر زیست می کند. بعضی از گونه ها در مناطق صخره ای مرجانی و سنگی نیز یافت می شوند. این ماهی دارای بدنی کشیده و سر به شدت از بالا به پایین فشرده و پهن است. دهان بزرگ و میانی، فک پایینی طولانی تر از فک فوقانی، چشم ها تا حدی رو به بالا هدایت شده، دندانهای کوچک کرکی و همانند روی فک ها قرار گرفته است. رنگ پشت بدن پوشیده از بلورهای کوچک قهوه ای و گاهی متمایل به خاکستری و در سطح شکمی سفید است. دارای دو باله پشتی که به خوبی از هم جدا شده، باله لگنی در موقعیت پشت سینه ای و باله شکمی که دارای لکه های کوچک قهوه ای بر روی اشعه ها هستند. باله دمی دارای ۲ تا ۳ نوار تاریک افقی با خاله های زرد برجسته در وسط و از بالا و پایین سفید است. زمین کن دم نواری در دریای مدیترانه، جنوب شرق اقیانوس اطلس، غرب و شرق اقیانوس هند، شمال غربی و آسیای غربی اقیانوس آرام به صورت بومی وجود دارد (Froese and Pauly, 2007). این ماهی در سراسر خلیج فارس و دریای عمان پراکنش وسیعی دارد، بدن خود را زیر گل و شن مدفون می کند به طوری که تنها چشمها از آن بیرون می ماند (Froese and Pauly, 2007). ماهی زمین کن دارای ارزش اقتصادی بسیار بالایی است به طوریکه در ژاپن سومین صید تجاری آن کشور محسوب می شود (Masuda et al., 2000)، دارای گوشت بسیار لذیذی است و در مردمان سواحل جنوبی کشورمان طرفداران زیادی دارد. صید این ماهی در آبهای ساحلی کم عمق توسط تورهای ماهیگیری دستی و مشتتا در آبهای تا عمق ۳۰ متر و در اعماق بیشتر توسط تورهای ترال صورت می گیرد (Froese and Pauly, 2007). این تحقیق به منظور تهیه اطلاعات پایه ای جهت شناخت پارامترهای زیستی و چگونگی تغییر و پویایی جمعیت ماهی و حفظ ذخیره آن صورت گرفته است.

مواد و روشها

نمونه برداری به صورت تصادفی و ماهانه در یک دوره یک ساله صورت پذیرفت. جمع‌آوری نمونه ها از طریق مشتتا، تور ترال کف روب و خرید از بازار ماهی فروشان صورت گرفت. بررسی آزمایشگاهی در پژوهشکده خلیج فارس و دریای عمان انجام شد. مناطق نمونه برداری در عرض‌های جغرافیایی ۴۵° ۴۸' تا ۴۹° ۵۰' شمالی قرار گرفته اند (شکل ۱).

شکل ۱. منطقه نمونه برداری ماهی زمین‌کن در آبهای بندرعباس

پس از انتقال نمونه‌ها به آزمایشگاه، صفاتی نظیر طول کل و طول استاندارد با تخته اندازه‌گیری به طول ۱۰۰ سانتی‌متر با دقت ۰/۱ سانتی‌متر مورد سنجش قرار گرفته است. اندازه‌گیری وزن نمونه‌ها با ترازوی دیجیتال دقت ۰/۰۱ گرم صورت گرفت، ماهیان پس از توزین کالبد گشایی و تعیین جنسیت شدند.

جهت انجام آنالیزهای مربوط به پارامترهای رشد و مرگ و میر، توزیع فراوانی به طور ماهانه با فاصله طبقاتی دو سانتیمتر دسته‌بندی گردیده و با میانگین متحرک سه صاف (Smooth) شدند. به منظور جلوگیری از خطای ناشی از نمونه برداری، فاصله طبقات بر اساس فرمول آماری استورگ محاسبه گردید (Biswas, 1993). داده‌ها با استفاده از نرم افزار FiSAT و Excel تجزیه و تحلیل شد. در این پژوهش جهت تعیین سن از روش برش اتولیت استفاده شد. برای تعیین منحنی‌های رشد، طول و سن مورد استفاده قرار گرفت و برای محاسبه رابطه طول و وزن از رابطه توانی زیر استفاده شد (King, 1995).

$$W=aL^b$$

$$W = \text{وزن کل به گرم} \quad L = \text{طول کل به سانتیمتر} \quad a = \text{مقدار ثابت} \quad b = \text{ضریب رشد}$$

جهت برآورد مقدار L_{∞} از زیر برنامه پشتیبانی (Support) و از قسمت تخمین طول بیشینه در برنامه نرم افزار FiSAT استفاده گردید. برای توضیح رشد از معادله برتالنفی به علت اینکه بر مبنای اصول فیزیولوژیک بنا شده است و می‌تواند طیف وسیعی از موجودات آبی را شامل شود، استفاده شد (King, 1995).

$$L(t) = L_{\infty} [1 - e^{-k(k t - t_0)}]$$

$$L(t) = \text{طول ماهی در زمان (سن)}$$

$$t = \text{سن ماهی در زمان نمونه برداری} \quad t_0 = \text{سن ماهی در زمانی که طول آن برابر صفر است. } \infty \text{ همچنین میانگین}$$

طولی است که ماهیان یک ذخیره مورد نظر اگر به طور نامحدود رشد کنند به آن خواهند رسید (Ingles and Pauly, 1984). روش شفرد یک روش غیرپارامتریک برای محاسبه پارامترهای رشد می‌باشد. در این روش به K و L_{∞} های در نظر گرفته شده امتیازی اعطا می‌شود. K و L_{∞} مناسب زوجی است که بیشترین امتیاز را به خود تعلق داده است. برای محاسبه سن در طول صفر از رابطه تجربی پائولی استفاده گردید (Pauly, 1983).

$$\text{Log}(-t_0) = -0/3922 - 0/2752 \text{Log} L_{\infty} - 1/038 \text{Log} K$$

برای جدا کردن گروه‌های همزاد از روش باتاچاریا استفاده شد. در این روش باید توجه داشت که منحنی فراوانی طولی متعلق به گروه‌های همزاد مجزا باید شاخص جداسازی (Separation Index) بزرگتر از دو باشند (Hasselblad, 1986). همچنین روند تفاضل میانگین‌ها باید کاهشی باشد (Sparre and Venema, 1998). مرگ و میر را می‌توان از روش پاول-ودرال و رسم منحنی خطی صید محاسبه کرد. مرگ و میر کل به وسیله منحنی خطی صید برآورد گردید. سن هر ماهی با طول مشخص و پارامترهای رشد از فرمول زیر به دست آمد.

$$t = t_0 - 1/K \text{Ln}(1 - (L_t / L_{\infty}))$$

در این تحقیق برای محاسبه مرگ و میر طبیعی از رابطه تجربی پائولی استفاده شد. (Pauly, 1983).

$$\text{Log} M = 0/0066 - 0/279 \text{Log} L_{\infty} + 0/06543 \text{Log} K + 0/4634 \text{Log} T$$

T: دما برحسب درجه سلسیوس M: مرگ و میر طبیعی K: نرخ رشد

مرگ و میر صیادی از کسر نمودن مرگ و میر کل از مرگ و میر طبیعی محاسبه می‌شود و رابطه آن به صورت زیر است

$$F = Z - M \quad (\text{Sparre and Venema, 1998})$$

M: مرگ و میر طبیعی F: مرگ و میر صیادی

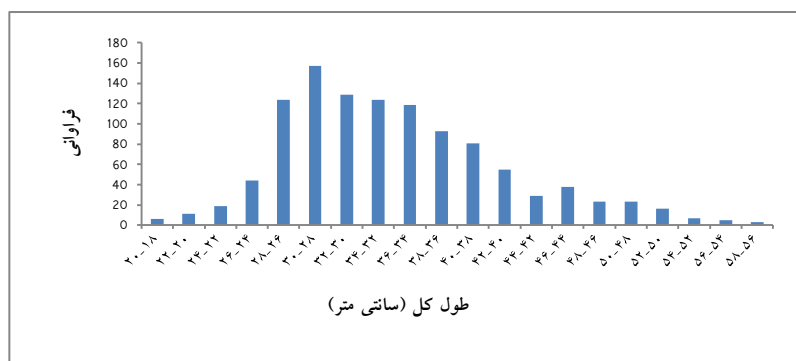
E یا ضریب بهره برداری از تقسیم مرگ و میر صیادی بر مرگ و میر کل حاصل می‌شود.

$$E = F / Z \quad (Z = F + M)$$

در این رابطه بهترین حالت زمانی است که مقدار E برابر با ۰/۵ به دست آید، و مرگ و میر صیادی با مرگ و میر طبیعی برابر باشد $F = M$. چنانچه ذخیره تحت فشار صیادی باشد $E > 0/5$ به دست می‌آید و اگر بهره برداری از ذخیره ای کم باشد $E < 0/5$ خواهد بود (Pauly, 2003).

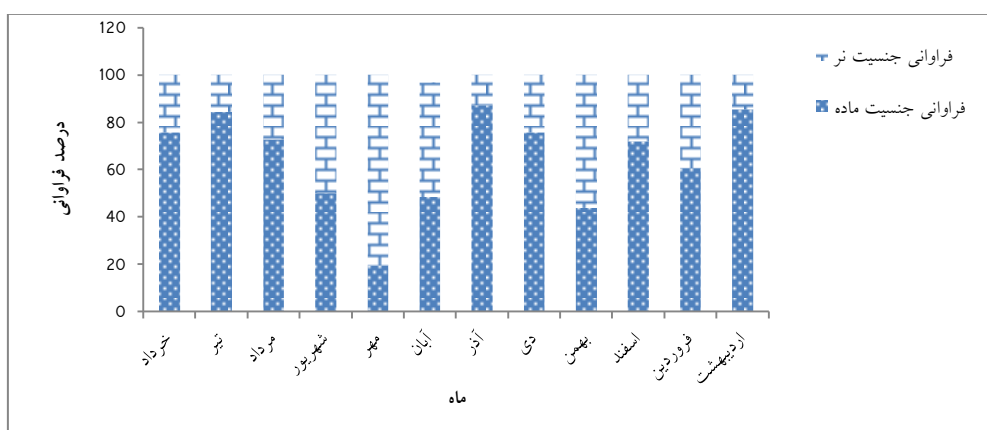
نتایج

در این مطالعه که طی یک سال از خرداد ماه سال ۱۳۹۰ تا اردیبهشت ماه ۱۳۹۱ صورت گرفت، تعداد ۱۱۰۶ قطعه ماهی بیومتری شد، که از این تعداد ۴۲۰ قطعه ماهی تشریح شده شامل ۲۴۵ قطعه نر و ۱۷۵ قطعه آن ماده بود. با بررسی فراوانی طولی مشخص شد که بیشترین تعداد نر و ماده در گروه طول ۳۰-۲۸ سانتیمتر و کمترین تعداد آنها در گروه ۵۸-۵۶ سانتیمتر قرار دارند (شکل ۲).

شکل ۲. توزیع فراوانی طول کل ماهیان نر و ماده زمین‌کن دم‌نواری

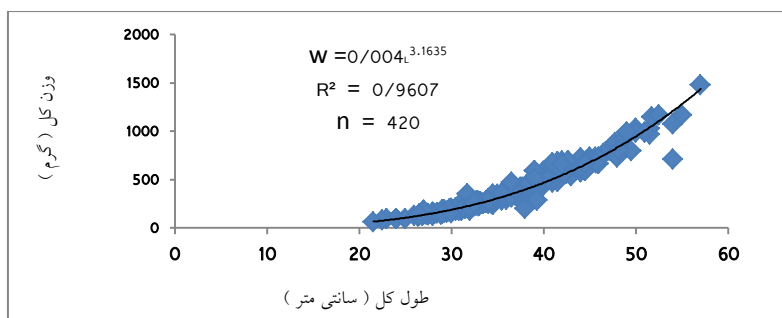
با توجه به شکل ۳ ملاحظه می‌شود که بیشترین فراوانی نرها در مهر ماه ۸۰/۵ درصد و کمترین فراوانی آنها در اردیبهشت ماه ۱۴/۷ درصد، همچنین بیشترین فراوانی ماده‌ها در اردیبهشت ماه ۸۵/۳ درصد و کمترین آنها در مهرماه ۱۹/۵ درصد محاسبه گردید. در تمامی ماهها به جز مهر ماه تعداد ماهیان ماده از ماهیان نر بیشتر و در آبان ماه نسبت جنسیت یکسان بود. نسبت جنسی نر به ماده دارای اختلاف غیرمعنی دار بود.

شکل ۳. فراوانی جنسی ماهی زمین‌کن دم‌نواری در ماه‌های مختلف

تعداد ماهیان تفکیک شده و مقدار X به دست آمده در ماه‌های مختلف سال نتایج نشان می‌دهد اگرچه اختلاف معنی‌داری بین تعداد نرها و ماده‌ها در برخی ماه‌ها وجود دارد، اما در مجموع تفاوت معنی‌داری در نسبت جنسی وجود نداشته ($P > 0.05$) و مجموع آن $1 : 0.59$ (نر: ماده) محاسبه گردید (جدول ۱).

با استفاده از اطلاعات طول کل و وزن ۴۲۰ عدد ماهی تشریح شده مقادیر a و b حاصل از رابطه توانی بین این دو متغیر ($W = a.L^b$) محاسبه گردید. این مقادیر برای جنس نر با تعداد ۱۷۵ عدد ماهی به ترتیب 0.0042 و $3/129$ و برای جنس ماده با تعداد ۲۴۵ ماهی به ترتیب 0.004 و $3/1635$ و در ترکیب دو جنس (تعداد ۴۲۰ عدد ماهی) مقدار a برابر با 0.003 و مقدار b برابر $3/229$ تعیین شدند (شکل ۴).

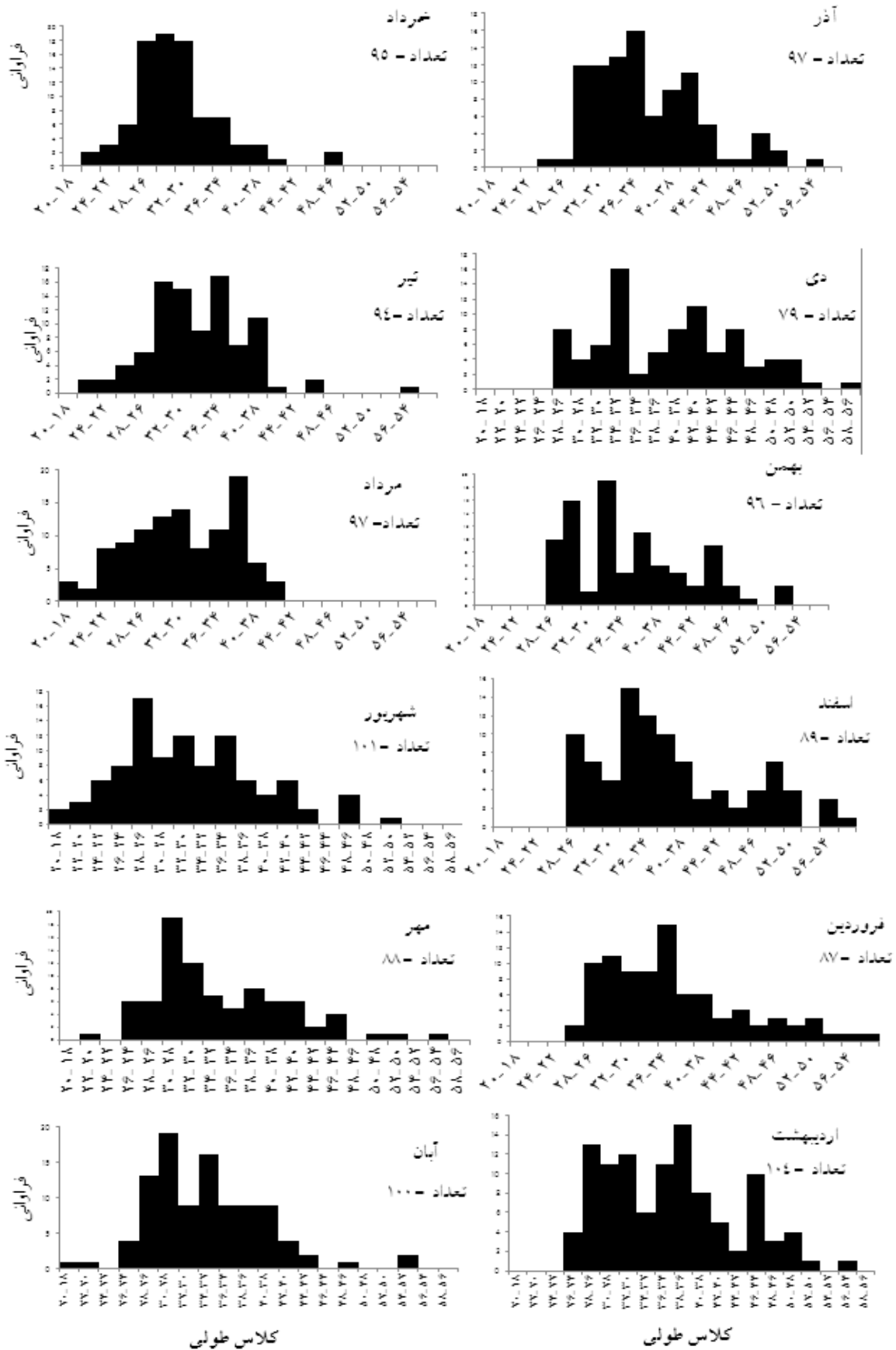

شکل ۴. رابطه طول کل و وزن کل ماهی ماده زمین کن دم نواری در آبهای ساحلی بندرعباس

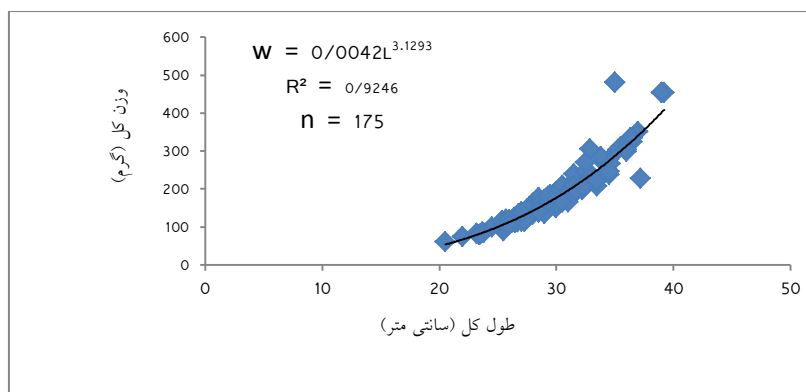
جدول ۱. تعداد ماهیان زمین کن دم نواری نر و ماده، مقادیر X^2 و نسبت جنسی به تفکیک ماه در آبهای ساحلی بندرعباس

(NS: اختلاف غیر معنی دار، S: اختلاف معنی دار، درجه آزادی = ۱)

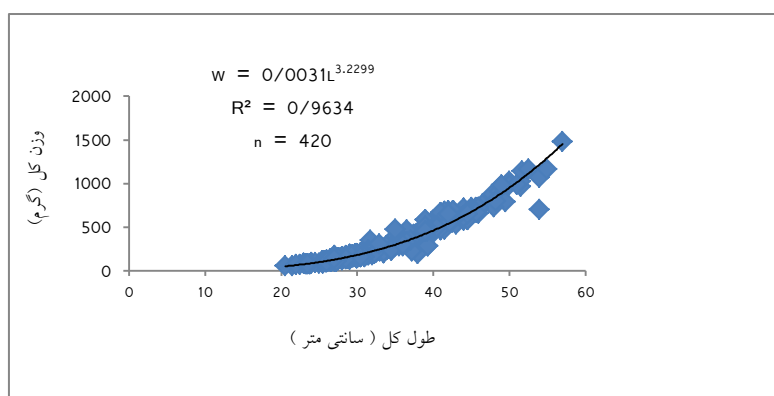
اختلاف	نر: ماده	X^2	میانگین	تعداد نر	تعداد ماده	ماه
S	۱ : ۰/۳۳	۱۲	۲۴	۱۲	۳۶	خرداد
S	۱ : ۰/۴۸	۴/۹۰	۲۰	۱۳	۲۷	تیر
S	۱ : ۰/۴۱	۵/۷۶	۱۷	۱۰	۲۴	مرداد
NS	۱ : ۰/۸۵	۰/۳۲	۲۵	۲۳	۲۷	شهریور
S	۱ : ۴/۱۴	۱۳/۴۴	۱۸	۲۹	۷	مهر
NS	۱ : ۱	۰	۲۴	۲۴	۲۴	آبان
S	۱ : ۰/۱۸	۱۵/۱۳	۱۶	۵	۲۷	آذر
S	۱ : ۰/۳۰	۹/۵۲	۱۷	۸	۲۶	دی
NS	۱ : ۰/۹۲	۰/۰۸	۲۵	۲۴	۲۶	بهمن
S	۱ : ۰/۴۰	۶/۱۲	۱۶	۹	۲۳	اسفند
NS	۱ : ۰/۶۱	۱/۸۹	۱۷	۱۳	۲۱	فروردین
S	۱ : ۰/۱۷	۱۶/۹۴	۱۷	۵	۲۹	اردیبهشت
NS	۱ : ۰/۵۹	۳۱/۵۳	۲۳۶	۱۷۵	۲۹۷	مجموع

شکل 5. فراوانی کلاس‌های طولی در ماه‌های مختلف

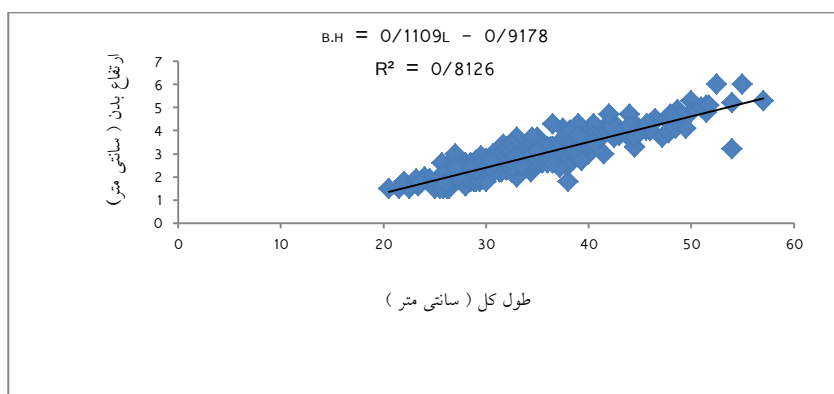

شکل ۶. رابطه طول کل و وزن کل ماهی نر زمین کن دم نواری در آبهای ساحلی بندرعباس

شکل ۷. رابطه طول کل و وزن کل ترکیب دو جنس ماهی زمین کن دم نواری در آبهای ساحلی بندرعباس

بالا بودن مقدار R در هر یک از روابط به دست آمده نشان دهنده همبستگی بالا بین طول کل و وزن در ماهی زمین کن دم نواری است. آزمون T تفاوت معنی داری را در هیچ کدام از مقادیر به دست آمده b با عدد ۳ نشان نداد ($P > 0/05$) که این نتیجه نمایانگر رشد ناهمگون (Allometric) در ماهی زمین کن دم نواری می باشد. رابطه طول کل و ارتفاع بدن به صورت زیر محاسبه گردید. شکل ۸ نمایش رابطه بین این دو پارامتر را نشان می دهد.

شکل ۸. رابطه طول کل و ارتفاع بدن

پیراسنجه های رشد K و L_{∞}

همانگونه که گفته شد جهت برآورد مقدار L_{∞} از زیر برنامه (Support) و از قسمت تخمین طول بیشینه در برنامه نرم افزار FiSAT استفاده گردید. مبنای این روش بر اساس در نظر گرفتن بزرگترین طول کل ثبت شده در هر ماه است. مقادیر یاد شده با سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر با $43/40$ سانتی متر برای جنس نر و 63 سانتی متر برای جنس ماده برآورد گردید. براساس مقدار L_{∞} تعیین شده برای جنس‌های مختلف، مناسب‌ترین ضریب رشد (K) در روش شفرد بر مبنای امتیازدهی و با حداکثر امتیاز تعلق گرفته برابر $0/45$ بر سال برای جنس نر و $0/49$ بر سال برای جنس ماده محاسبه شد.

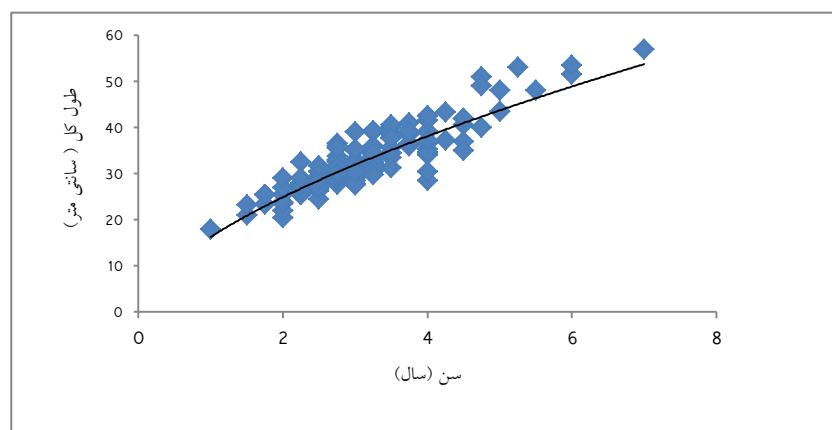
مقدار سن در طول صفر T_0

سن در طول صفر طبق مدل ارائه شده توسط پائولی و با استفاده از پیراسنجه‌های رشد برای جنس نر $-0/30$ و برای جنس ماده $-0/32$ محاسبه گردید. با قرار دادن مقادیر به دست آمده از پیراسنجه‌های رشد ماهی زمین‌کن دم‌نواری معادله رشد ون برتالنفی این گونه به صورت ذیل ارائه شد.

$$Lt = 43/40 (1 - \exp(-0/45 (t + 0/328))) \quad \text{ماهی نر}$$

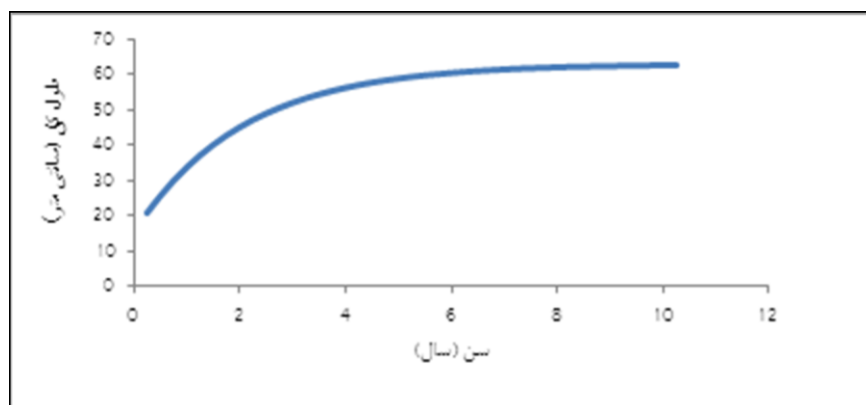
$$Lt = 63 (1 - \exp(-0/5 (t + 0/3))) \quad \text{ماهی ماده}$$

نتایج حاصل از ارتباط گستره طولی با سن ماهی زمین‌کن دم‌نواری نشان داد سن ماهی در اولین دوره رسیدگی جنسی دو سال می‌باشد. بر این اساس معادله رشد برای ماهیان نر و ماده زمین‌کن دم‌نواری به ترتیب زیر به دست آمد.

شکل ۹. منحنی ارتباط گستره طولی با سن ماهی زمین‌کن دم‌نواری

تعیین سن از طریق برش اتولیت: از ۴۷۲ عدد ماهی تشریح شده، اتولیت ۲۵۰ نمونه استخراج و نگهداری شده بود که تعدادی از این نمونه‌ها نیز به سبب شکستگی‌هایی که در تهیه نمونه و یا در هنگام برش‌گیری به وجود آمد جهت تعیین سن مناسب نبودند. از این تعداد بر روی ۲۲۳ نمونه برش یافته شمارش حلقه‌های رشد و تعیین سن میسر شد. در نتیجه بیشترین سن تعیین شده برای جنس نر $+4$ و برای جنس ماده ۷ سال مشاهده شد. در این بررسی ماهیان سه ساله بیشترین فراوانی را داشتند.

شکل ۱۰. رابطه طول و سن ماهی زمین‌کن دم‌نواری بر اساس برش اتولیت /۴

جدول ۲. اطلاعات مربوط به گروه‌های همزاد جدا شده به روش باتاچاریا برای ماهیان زمین‌کن دم‌نواری به تفکیک فصل در آبهای ساحلی بندرعباس طی یک دوره

کل دوره	زمستان	پاییز	تابستان	بهار	فصل	
					گروه‌های همزاد	
۲۷/۰۸	۲۶/۶۷	۲۵/۲۵	۲۴/۷۸	۳۰/۷۵	میانگین (cm)	گروه اول
۳/۷۶	۲/۵۳	۲/۱۸	۱/۸۸	۳/۸۷	انحراف استاندارد	
۳۰/۷۴	۱۳/۶۷	۲۶/۴۹	۱۲/۸۸	۳۹	جمعیت (به درصد)	
-	-	-	-	-	شاخص جداسازی	
۳۶/۳۰	۳۹/۴۲	۳۴/۳۲	۳۳/۲۶	۳۹/۹۶	میانگین (cm)	گروه دوم
۳/۸۸	۳/۱۸	۲/۸۵	۱/۸۵	۲/۸۹	انحراف استاندارد	
۳۹/۱۹	۶۴/۴۶	۴۱/۳۵	۵۱/۵۴	۳۹/۴۲	جمعیت	
۲/۰۵	۲/۴۲	۲/۲۹	۲/۳۶	۲/۱۴	شاخص جداسازی	
۴۳/۱۲	۴۸	۴۲/۸۶	۴۳	۴۸/۰۵	میانگین (cm)	گروه سوم
۲/۱۷	۲/۵۹	۲/۸۴	۱/۹۸	۳/۳۹	انحراف استاندارد	
۱۷/۴۵	۲۱/۸۷	۲۱/۱۶	۲۵/۷۷	۲۱/۵۸	جمعیت	
۲	۲/۱۹	۲/۱۵	۲/۲۱	۲/۰۸	شاخص جداسازی	
۴۸/۸۵	-	۵۰	۵۱/۶۳	-	میانگین (cm)	گروه چهارم
۳/۸۵	-	۱/۸۶	۱/۸۲	-	انحراف استاندارد	
۱۲/۶۲	-	۱۱	۹/۸۱	-	جمعیت	
۲/۰۲	-	۲/۱۱	۲/۲۲	-	شاخص جداسازی	

گروه‌های همزاد^۱: به کارگیری روش باتاچاریا و ترسیم منحنی گروه‌های همزاد تفکیک شده طی دوره یک ساله تحقیق، چهار گروه همزاد از این ماهی نشان داد، که در مجموع بیشترین جمعیت مشاهده شده جمعیت موجود در گروه دوم با میانگین طول کل ۳۶/۳۰ سانتی متر و کمترین جمعیت مشاهده شده مربوط به گروه چهار با میانگین طول کل ۸۴/۴۸ بود این گروه‌ها در جاتی از همپوشانی را نشان دادند. در فصل بهار و زمستان سه گروه سنی، و در فصل پاییز و تابستان چهار گروه سنی مشاهده گردید. جدول ۴ مشخصات گروه‌های همزاد تشخیص داده شده را نشان می‌دهد.

تخمین مرگ و میر کل (Z) به کمک منحنی خطی صید: برای محاسبه مرگ و میر کل طول بی نهایت ۶۳ سانتیمتر و نرخ رشد ۰/۵ در سال در نظر گرفته شد، میزان مرگ و میر به کمک منحنی خطی صید برای کل جمعیت ۱/۶۳ در سال با سطح اطمینان ۹۵ درصد محاسبه شد. این میزان برای جنس ماده ۱/۴۳ در سال و برای جنس نر ۱/۶۲ محاسبه گردید.

مرگ و میر طبیعی برای ماهی زمین‌کن دم‌نواری طبق رابطه تجربی پائولی با در نظر گرفتن میانگین دمای آب منطقه نمونه برداری به میزان ۲۶/۵ درجه سانتی گراد (مرکز تحقیقات شیلات جنوب کشور)، طول بی نهایت ۶۳ و نرخ رشد ۰/۵ برابر ۰/۸۹۹ در سال برای کل جمعیت محاسبه گردید. این شاخص برای جنس ماده ۰/۸۸۶ در سال و برای جنس نر ۰/۷۳۶ محاسبه شد. مرگ و میر صیادی از کسر نمودن مرگ و میر طبیعی از مرگ و میر کل در سال محاسبه شد که این میزان برای جنس نر ۰/۸۸۴ و برای جنس ماده ۰/۵۴۴ در سال به دست آمد.

مرگ و میر طبیعی برای ماهی زمین‌کن دم‌نواری طبق رابطه تجربی پائولی با در نظر گرفتن میانگین دمای آب منطقه نمونه برداری به میزان ۲۶/۵ درجه سانتی گراد (مرکز تحقیقات شیلات جنوب کشور)، طول بی نهایت ۶۳ و نرخ رشد ۰/۵ برابر ۰/۸۹۹ در سال برای کل جمعیت محاسبه گردید. این شاخص برای جنس ماده ۰/۸۸۶ در سال و برای جنس نر ۰/۷۳۶ محاسبه شد. مرگ و میر صیادی از کسر نمودن مرگ و میر طبیعی از مرگ و میر کل در سال محاسبه شد که این میزان برای جنس نر ۰/۸۸۴ و برای جنس ماده ۰/۵۴۴ در سال به دست آمد.

ضریب بهره برداری (E) جمعیت ماهی زمین‌کن دم‌نواری از تقسیم مرگ و میر صیادی به مرگ و میر کل معادل ۰/۳۸ برای جنس ماده و ۰/۵۴ در سال برای جنس نر محاسبه گردید.

الگوی بازسازی شیلاتی^۲: بیشترین درصد بازگشت شیلاتی با قابلیت صید در آذر ماه (هفتمین ماه نمونه برداری) با میزان ۱۵/۱۴ در سال و کمترین آن در خرداد ماه می‌باشد.

بحث

فراوانی طولی ماهیان صید شده در ماههای مختلف تفاوت معنی داری با هم داشت که ممکن است به علت ورود گروه‌های طولی متفاوت از ماهیان در زمان‌های مختلف از سال به منطقه مورد مطالعه باشد (King, 1995). رابطه طول و وزن در

^۱ : cohort

^۲ : Recruitment

ارزیابی شیلاتی نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند. اندازه‌گیری طول و وزن اگر با داده‌های سنی همراه شود می‌تواند مطالب زیادی در مورد ترکیب جمعیتی ذخیره، سن در زمان بلوغ، طول دوره زندگی، مرگ و میر، رشد و حتی تولید بیان کند (Fafioye and Oluajo, 2005). میزان a و b محاسبه شده در رابطه طول و وزن ماهی مورد تحقیق به ترتیب $0/004$ و $3/1$ برای ماهی نر و $0/004$ و $3/1$ برای ماهی ماده محاسبه شد. براساس نظریات بسیاری از محققین مقادیر b در محدوده $2/5-4$ قرار دارند و اگر مقدار یاد شده نزدیک به 3 باشد رشد ماهی در تمام ابعاد بدن یکسان خواهد بود که این نکته در مورد ماهی زمین‌کن ثابت شده است. آزمون t پائولی اختلاف معنی‌داری را بین مقدار b محاسبه شده برای هر دو جنس و عدد 3 در سطح 95 درصد نشان نداد ($p > 0/05$). دلایل عمده تفاوت در مقادیر a و b را نه تنها در گونه‌های مختلف بلکه در افراد یک گونه نیز می‌توان به عواملی چون تغییرات فصلی، شرایط فیزیولوژی ماهی در زمان جمع‌آوری نمونه، جنسیت، رشد غدد جنسی و شرایط تغذیه‌ای محیط ماهیان مرتبط دانست (Biswas, 1993).

میزان a در رابطه طول و وزن ماهیان ماده بیش از ماهیان نر است که می‌تواند بر بالا بودن میانگین وزنی آنها دلالت داشته باشد. میزان a در رابطه طول و وزن به شرایط ماهی مرتبط است و بزرگتر بودن مقادیر a به بیشتر بودن وزن افراد یک گونه که در یک طول به دست می‌آورند، دلالت داشته و می‌تواند گاهی اوقات به عنوان یک شاخص وضعیت استفاده شود (King, 1997). در ماهی مورد تحقیق از طریق برش اتولیت بیشترین سن برای ماهیان نر اندکی بیش از 4 سال و برای ماهیان ماده 7 سال برآورد شد، که نشان دهنده این مطلب است که ماهیان این منطقه ماهیانی جوان هستند. این نتایج تا حدودی مشابه تحقیقات (Bawazeer, 1989) در آبهای کویت می‌باشد. Bawazeer بیشترین سن را برای ماهیان نر زمین‌کن دم‌نواری 6 و برای ماهیان ماده 7 سال گزارش داد، در حالیکه Masuda و همکاران با بررسی اتولیت‌های برش یافته سن ماهیان را مشابه تحقیق حاضر ارائه دادند اما در دو اتولیت که حالت استثناء داشتند، سن را برای ماهیان نر 16 و برای ماهیان ماده 11 سال گزارش دادند (جدول ۴) (Masuda et al., 2000).

به عقیده Pillai تفاوت در تخمین پیراسنجه‌های رشد مختلف در مطالعات گوناگون شاید به آن علت باشد که اطلاعات جمع‌آوری شده در هر منطقه از ابزار متفاوتی به دست می‌آید و یا از روشهای مختلفی برای تجزیه و تحلیل اطلاعات استفاده شده است (Pillai et al., 1993). در خصوص تفاوت در برآورد پیراسنجه‌های رشد، صرف نظر از آن که به کارگیری روشهای متفاوت سبب اختلافاتی در محاسبات آن می‌گردد، تفاوت در شاخص‌های رشد تا حد زیادی به رده‌بندی‌های طولی اندازه‌گیری شده بستگی دارد (Dudley et al., 1992). جدول ۵ برخی از برآوردهای پیراسنجه‌های رشد ماهی زمین‌کن دم‌نواری را در مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد.

جدول ۴. بررسی سن برآورد شده در مطالعه حاضر و تحقیقات ماسودا و همکاران

ایران سال ۹۱-۱۳۹۰ مطالعه حاضر				ژاپن (Masuda et al., 2000)				سن
طول ماده (cm)		طول نر (cm)		طول ماده (cm)		طول نر (cm)		
ماده	برش اتولیت	ماده	برش اتولیت	ماده	برش اتولیت	ماده	برش اتولیت	
۲۳	۱۸-۲۴	۲۱	۱۸-۲۴	۲۲/۹	۱۶-۱۹	۲۲/۳	۱۶-۱۹	۱
۳۵/۵	۲۴-۳۴	۲۸	۲۳-۳۲	۳۵/۲	۲۱-۲۳	۳۲/۴	۲۰-۲۳	۲
۴۱	۳۴-۴۰	۳۳/۵	۲۷-۳۵	۴۲/۸	۲۳-۲۵	۳۶/۶	۲۱-۲۴	۳
۴۹	۴۰-۴۷	۳۷/۲	۳۳-۳۸	۴۷/۵		۴۰/۲	۲۴-۲۶	۴
۵۲	۴۵-۵۱	۳۹/۵	۳۷-۳۹	۵۰/۴		۴۱/۶		۵
۵۴	۵۱-۵۵	۴۰/۹		۵۲/۲	۴۵-۴۷	۴۲/۳		۶
۵۵	۵۵-۵۷	۴۱/۸		۵۳/۳		۴۲/۷		۷
۵۶		۴۲/۴		۵۴		۴۲/۸		۸
۵۷		۴۲/۷		۵۵/۷		۴۲/۹	۳۴-۳۷	۹

میزان بالای L_{∞} و K محاسبه شده در این تحقیق به روش الفان برای ماهیان نر و ماده زمین کن دم‌نواری نشان داد که این ماهیان در زمره ماهیان با رشد سریع قرار می‌گیرند (Jennings et al., 2002). این نتیجه با آنچه Masuda و همکاران در سال ۲۰۰۰ در ژاپن و Hashemi و همکاران در سال ۲۰۱۲ در آبهای خوزستان در مورد رشد سریع در ماهی زمین کن دم‌نواری بیان می‌کنند هماهنگی دارد. محاسبه سن در طول صفر، اگرچه از نظر بسیاری از محققین سودمند نیست و به عنوان مفهومی مجازی در نظر گرفته می‌شود (Sparre and Venema, 1998)، اما بدون وجود آن نمی‌توان نمودار رشد برتالنفی را از نقطه مناسب محور مختصات عبور داد. مقدار سن در طول صفر در این تحقیق منفی به دست آمد، که با نتایج گزارش شده برای این گونه در آبهای کویت، ژاپن و همچنین خوزستان مطابقت دارد. این امر بیانگر این است که این گونه در مراحل لاروی دارای رشد سریعتری نسبت به مرحله بلوغ می‌باشد (King, 1995). در مکان‌های مختلف با توجه به شرایط محیطی و تغییر طول بی‌نهایت و ضریب رشد، میزان سن طول صفر نیز تغییر می‌کند. میزان سن طول صفر، با افزایش ضریب رشد و کاهش طول بی‌نهایت افزایش می‌یابد (Sparre and Venema, 1998).

جدول ۵. نتایج حاصل برآورد پیراسنجه‌های رشد ماهی زمین کن دم‌نواری در مطالعات انجام شده

پارامتر	طول بی‌نهایت (cm)	طول بی‌نهایت (cm)	ضریب رشد	ضریب رشد	نر-سن	ماده-سن
	نر	ماده	نر	ماده	صفر = t_0	صفر = t_0
(Masuda et al, 2000)	۴۳/۰۳	۵۵/۱۵	۰/۶۶۷	۰/۴۷۸	-۰/۰۹۳	-۰/۱۲۵
مطالعه حاضر	۴۳/۴۰	۶۳	۰/۴۵	۰/۴۹	-۰/۳۲۸	-۰/۳۰

مرگ و میر صیادی حاکی از بهره برداری و صید آبرزی توسط انسان بوده و این در حالی است که مرگ و میر طبیعی ناشی از روابط شکار و شکارچی در بین آبزیان است و مرگ و میر طبیعی بر اساس کهولت سن تنها در بر گیرنده ده درصد جامعه یک آبرزی در نظر گرفته می‌شود (نیامی‌مندی و همکاران، ۱۳۸۲). هر چند نباید فراموش نمود که برآورد مرگ و میر طبیعی تنها زمانی صحیح است که در مورد ذخایر بکر صورت گیرد. به همین منظور برای ذخایر در حال بهره برداری میزان مرگ و میر طبیعی را بعد از دوره نوجوانی ثابت در نظر می‌گیرند، از طرف دیگر تغییرات درجه حرارت بر میزان آن تاثیرگذار خواهد بود (King, 1995). ضریب بهره برداری روشی سریع برای شناخت وضعیت ذخیره در حال برداشت می‌باشد. از ضریب بهره برداری برای تعیین میزان مناسب محصول به ازای نسل بازگشت شیلات^۳ و زی توده به ازای نسل بازگشت شیلاتی^۴ یک ذخیره در حال برداشت استفاده می‌شود (Paully and Morgan, 1987).

Gulland در سال ۱۹۷۰ ضریب بهره برداری بهینه را ۰/۵ پیشنهاد داد، به دنبال آن بیشتر محققین حد مجاز ضریب بهره برداری بهینه ۰/۴ را برای برداشت پویا از ذخایر مناسب تشخیص دادند (درویشی و همکاران، ۱۳۸۸). در صورت در نظر گرفتن هر یک از مقادیر فوق (۰/۴، ۰/۵)، ضریب بهره برداری تخمین زده شده در این تحقیق نشان دهنده بهره برداری مناسب برای جنس ماده و نامناسب برای جنس نر از ذخایر ماهی زمین کن دم نواری در آبهای ساحلی بندرعباس می‌باشد. جمعیت ممکن است شامل تعدادی از گله‌های ماهی باشد که ساکن در یک منطقه صیادی یا ناحیه جغرافیایی خاص بوده و به وسیله انقطاع زیستگاه‌های پراکنش شان از دیگر جمعیت‌های گونه‌های مشابه خود جدا می‌گردند (Bal and Rao, 1984). بنابراین در یک جمعیت در هر لحظه‌ی زمانی معین توسط غالبیت جنسی، غالبیت سنی و غالبیت همزاد مشخص می‌گردند (Biswas, 1993). اساس گروه بندی ماهیان همزاد بر این امر استوار است که طول ماهیان در یک سن مشخص، منجر به تشکیل توزیع نرمال می‌شود (Biswas, 1993). ترکیب و یا سهم گروه‌های همزاد مختلف در یک نمونه صید یا در یک جمعیت، تحت عنوان ترکیب سنی^۵ آن جمعیت شناخته می‌شود (Biswas, 1993). برای ماهیان کند رشد فاصله دامنه طولی کوچک تر از ماهیان تند رشد می‌باشد یعنی دستجات طولی کمتر خواهد بود (Biswas, 1993). در این بررسی با توجه به رشد سریع ماهی زمین کن دم نواری چهار گروه همزاد را در طی سال نشان داد. وجود کمترین گروه‌های همزاد زمین کن دم نواری در فصول بهار و زمستان با سه گروه همزاد، و در فصل‌های تابستان و پاییز با چهار گروه همزاد نشان دهنده آن است که جمعیت موجود ماهیان زمین کن دم نواری در آبهای ساحلی بندرعباس جمعیتی جوان و در حال بلوغ بوده که عدم توجه به بهره برداری اصولی از این جمعیت، صدمات غیر قابل جبرانی را به ذخایر آن وارد می‌کند. برابر بودن تعداد گروه‌های همزاد در دو فصل تابستان و پاییز با کل دوره به این معنی است که در فصول یاد شده، تمامی گروه‌های موجود از مراحل نابالغ تا مسن قابلیت صید را دارا می‌باشند. در مجموع بیشترین جمعیت موجود، در گروه‌های سنی دوم و با طول کل تقریبی ۳۶/۳۰ سانتی متر قرار داشتند.

³. Yield per Recruit Y/R

⁴. Biomass per Recruit B/R

⁵. Age composition

منابع

- درویشی، م.، ۱۳۸۸. پویایی جمعیت ماهی شیر در آبهای استان بندرعباس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس، ۱۱۰ ص.
- نیامیمندی، ن.، فاطمی، س. م. و تقوی، ا.، ۱۳۸۲. تعیین پارامترهای رشد و مرگ و میر حداکثر محصول قابل برداشت ماهی شوریده در آبهای استان بوشهر. مجله پژوهش و سازندگی. شماره ۶۰، ص ۵۵-۵۱.
- Bal, D.V., Rao, K.V. 1990. Marine fisheries of India. First revised edition. Tata McGraw-Hill Publishing Company Limited New Delhi. 472p.
- Bawazeer, A.S. 1989. The stock and fishery biology of Indian flathead (Wahar) *Platycephalus indicus* (Linnaeus), family Platycephalidae in Kuwait waters. Kuwait Bulletin of Marine Science. 10:169 -178.
- Biswas, S.P. 1993. Manual of methods in fish biology. Asian Publishers. Pvt.Ltd. 157 p.
- Coad, B.w. 1992. Fishes of the Persian Gulf and Sea of Oman. Canadian Museum of Nature. pp.215
- Dudley, R.G., Aghanashinikar, A.P. and Brothers, E.B. 1992. Management of the Indo Pacific Spanish mackerel (*Scomberomorus commerson*) in Oman. Fish Research. 15: 17-43.
- Fafioye, O.O., Oluajo, O. A. 2005. Length- weight relationships of five fish species in Epe lagoon, Nigeria. African Journal of Biotechnology . 4 (7) 749-751.
- Froese, R., Pauly, D. 2007. Platycephalidae. www.FishBase.org.
- Gulland, J. A. 1970. The fish resources of the ocean. FAO Fisheries Technical paper. 425p.
- Hasselblad, J. M. 1986. Estimation of parameters for a mixture of normal distributions. Technometrics. 8: 431-444.
- Hashemi, S.A.R., Taghavimotlagh, S.A., Eskandary, G.R. 2012. Some Biological Aspect of Bartail Flathead (*Platycephalus indicus* Linnaeus, 1758) in Northwest of Persian Gulf (Khuzestan Coastal Waters, Iran). World Journal of Fish and Marine Sciences. 4 (2): 185-190.
- Ingles, J., Pauly, D. 1984. An atlas of the growth, mortality and recruitment of Philippines fishes; International Center for Living Aquatic Resource Management, Manila, Philippines. ICLARM Tech. Rep. 13: 127.
- Jennings, S. Kaiser, M. J., Reynolds, D. 2002. Marine Fish Ecology. Blackwell Science Ltd. 417p.
- King, M. 1995. Fisheries biology assessment and management Fishing News Books. 3(5): 151-160.
- King, M. 1997. Length - fecundity relationships of Nigerian Fish population. The ICLARN Quartely (Jan-Mar).
- Masuda, Y., Ozawa, T., Onoue, O., Hamada T. 2000. Age and growth of the fathead, *Platycephalus indicus*, from the coastal waters of west Kyushu, Japan . Fisheries Research. 46: 113-121.
- Pauly, D. 1983. Fish population dynamics in tropical waters: A manual for use with programmable calculators. ICLARM. Stud. Rev. 8: 325-325.

- Pauly, D. 2003. Assessment, management and future direction for coastal fisheries in Asian countries. World Fish Center Conference Proceedings. 67.1120 P.
- Pauly D., Morgan G. R. 1987. Length-based methods in fisheries research. ICLARM Conf. Proc. 13: 468p.
- Pillai, P. K. M. 1993. On the biometry, food and feeding and spawning habits of otolithes ruber (shneider) from porto NOVO. Indian J. Fish., 30 (1): 69- 73.
- Sparre, P., C. Venema, 1998. Introduction to tropical fish stock assessment. FAO, part-1-manual, pp.220.
- Tchernia, P. 1980. Descriptive regional oceanography. Pergamon Marin Series. Volum 3.pp.253.